

ROBERT DEREWENDA

KOLEKCJA* REGIONU ŚRODKOWO-WSCHODNIEGO
NSZZ „SOLIDARNOŚĆ” –
KOPIE MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH
WŁĄCZONE W PROCESIE DIGITALIZACJI DO ZASOBU IPN
I MOŻLIWOŚCI KORZYSTANIA Z NICH

Abstrakt. W artykule zaprezentowany został proces digitalizacji unikatowej kolekcji archiwaliów Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” oraz jej włączenie do zasobu Instytutu Pamięci Narodowej. Materiały, obejmujące dokumenty, fotografie, plakaty i kroniki związkowe, zostały przekazane w formie cyfrowej w 2025 r., z okazji 45. rocznicy Lubelskiego Lipca 1980. Omówiono techniczne i merytoryczne aspekty selekcji, digitalizacji i archiwizacji zbiorów, podkreślając ich wartość badawczą dla analiz społeczno-politycznych przemian okresu PRL i transformacji ustrojowej. Zwrócono uwagę na potencjał kolekcji do dalszych badań regionalnych i związkowych. Digitalizacja stanowi ważny krok w zachowaniu dziedzictwa „Solidarności” i udostępnieniu go naukowcom oraz społeczeństwu.

Słowa kluczowe: NSZZ „Solidarność”; Region Środkowo-Wschodni NSZZ „Solidarność”; digitalizacja; archiwum; Instytut Pamięci Narodowej

Dr ROBERT DEREWENDA, prof. KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Historii; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: robert.derewenda@kul.pl; Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie; adres do korespondencji: ul. Wodopojna 2, 20-086 Lublin; e-mail: robert.derewenda@ipn.gov.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1096-5052>.

* Materiały zgromadzone w Archiwum IPN opisuje Inwentarz archiwalny w sposób pozwalający na identyfikację zagadnień lub osób, których dotyczą dokumenty: <https://inwentarz.ipn.gov.pl/>. Archiwalia zostały podzielone na trzynaście grup rzeczowych (działów), które odpowiadają grupom aktotwórców. W związku z zarejestrowaniem kopii materiałów pozyskanych z Regionu Środkowo-Wschodniego w Dziale XII: Archiwa osobiste i kolekcje, w tytule i treści artykułu użyto terminu „kolekcja”. W dotychczasowej metodologii archiwalnej pojęcia „zbiór” i „kolekcja” oznaczają ten sam rodzaj materiałów i są stosowane zamiennie.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

COLLECTION OF THE CENTRAL-EASTERN REGION
OF NSZZ "SOLIDARNOŚĆ" –
COPIES OF ARCHIVAL MATERIALS INCLUDED
IN THE DIGITISATION PROCESS TO THE IPN RESOURCE
AND THE POSSIBILITY OF USING THEM

Abstract. The article presents the process of digitalization of the unique archival collection of the Eastern-Central Region of NSZZ "Solidarność" and its incorporation into the resources of the Institute of National Remembrance. The materials, including documents, photographs, posters, and chronicles, were digitally transferred in 2025 to mark the 45th anniversary of the Lublin July 1980 events. The technical and substantive aspects of selection, digitalization, and archival preservation of the collection are discussed, emphasizing its research value for analyses of the socio-political transformations during the Polish People's Republic (PRL) period and the democratic transition. Attention is given to the collection's potential for further studies. The digitalization process represents a significant step in preserving the legacy of "Solidarność" and making it accessible to researchers and the public.

Keywords: NSZZ "Solidarność"; Eastern-Central Region of NSZZ "Solidarność"; digitalization; archive; Institute of National Remembrance

WPROWADZENIE

W roku 2025 przypada 45. rocznica wydarzeń Lubelskiego Lipca 1980 – strajków, które stały się preludem do powstania ogólnopolskiego ruchu społecznego, który doprowadził do powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Jubileusz ten stał się okazją do podjęcia współpracy pomiędzy Oddziałem Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie a Regionem Środkowo-Wschodnim NSZZ „Solidarność”. Efektem projektu jest przekazanie do zasobu IPN unikatowych archiwaliów dokumentujących działalność regionalnych struktur związku w latach 1980–1989. Do Instytutu trafiły oryginały materiałów archiwalnych, które poddano procesowi digitalizacji, a następnie zwrócono archiwotwórcy. Do zasobu IPN włączono wyłącznie kopie cyfrowe. Zdigitalizowane archiwalia to przede wszystkim negatywy fotografii, zdjęcia, dokumentacja aktowa (kroniki, księgi pamiątkowe), druki ulotne (plakaty, ulotki).

Celem niniejszego opracowania jest omówienie technicznych i merytorycznych aspektów przejęcia kolekcji, wskazanie możliwości korzystania z nich, a także ukazanie jej potencjału badawczego. Zwrócono uwagę na wyzwania związane z digitalizacją materiałów ikonograficznych i dokumentów opozycyjnych, których kontekst powstania, autorstwo oraz treść nadal wymagają pogłębionej, interdyscyplinarnej analizy.

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” był masowym ruchem związkowym, który powstał w Polsce w wyniku fali strajków pracowniczych, jakie wybuchły latem 1980 r. W szczytowym momencie, w 1981 r., „Solidarność” zrzeszała około 9,5 miliona członków, stając się autentycznym wyrazem wolnościowych dążeń polskiego społeczeństwa. Okres 16 miesięcy legalnego działania związku bywa nazywany „karnawałem Solidarności”.

Na Lubelszczyźnie, w latach 1980–1981, utworzono Region Środkowo-Wschodni NSZZ „Solidarność”, który obejmował struktury związkowe z ówczesnych województw: lubelskiego, zamojskiego oraz części białkopodlaskiego, chełmskiego i siedleckiego. Region ten, liczący 332 tysiące członków, zaliczany był do średnich pod względem liczebności w skali kraju. Obok głównego ośrodka w Lublinie funkcjonowało tu kilkanaście ośrodków terenowych w: Biłgoraju, Hrubieszowie, Kraśniku, Lubartowie, Łukowie, Międzyrzecu Podlaskim, Parczewie, Poniatowej (wspólnie z Opolem Lubelskim), Puławach, Radzynie Podlaskim, Tomaszowie Lubelskim, we Włodawie i w Zamościu. Do największych struktur zakładowych należały m.in. Fabryka Samochodów Ciężarowych w Lublinie oraz Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego „PZL-Świdnik”. Znaczącą rolę odgrywali również pracownicy oświaty oraz kolejarze, którzy stworzyli silne i prężnie działające struktury związkowe. Zaplecze intelektualne dla regionalnej „Solidarności” stanowiło środowisko akademickie pięciu lubelskich uczelni, a zwłaszcza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej¹.

Podstawowym kompendium wiedzy na temat historii NSZZ „Solidarność” pozostaje monumentalna, kilkutomowa publikacja Instytutu Pamięci Narodowej pt. *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*². Obejmuje ona niemal wszystkie aspekty funkcjonowania związku – zarówno działalność regionalną, jak i tematyczne pola aktywności, a także inne ruchy solidarnościowe. Nieocenionym, a zarazem łatwo dostępnym źródłem informacji jest również strona internetowa *Encyklopedia „Solidarności”*³, zawierająca tysiące haseł rzeczowych i biogramów. Serwis ten jest opracowywany, zarządzany i regularnie aktualizowany przez IPN.

Najważniejsze publikacje dotyczące historii Regionu Środkowo-Wschodniego obejmują kilkanaście opracowań. Na pierwszym miejscu należy wymienić pracę zbiorową *Stąd ruszyła lawina. Region Środkowowschodni NSZZ „Solidarność” 1980–1989*⁴, która podejmuje najważniejsze aspekty działalności regionu

¹ Por. Marcin Dąbrowski, *NSZZ „Solidarność” Region Środkowo-Wschodni w latach 1980–1981* (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2014), 211–94.

² Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra, red., *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 2–5 (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010).

³ *Encyklopedia „Solidarności”*, <https://www.encyzol.pl> [dostęp: 4.06.2025].

⁴ Zob. Piotr P. Gach, red., *Stąd ruszyła lawina. Region Środkowowschodni NSZZ „Solidarność” 1980–1989* (Lublin: Norbertinum, 2006).

pod kątem chronologicznym i problemowym. Istotne znaczenie mają także monografie Marcina Dąbrowskiego poświęcone strajkom Lubelskiego Lipca⁵ oraz historii Regionu Środkowo-Wschodniego w latach 1980–1981⁶, a także jego artykuł przedstawiający region w całym okresie lat 1980–1989⁷. Cenne źródła dokumentujące działalność regionalnej „Solidarności” opublikował Oddział IPN w Lublinie w pracy *NSZZ „Solidarność” na Lubelszczyźnie 1980–1981. Wybór źródeł*⁸. Na szczególną uwagę zasługują również prace Eugeniusza Wilkowskiego, zwłaszcza monografie, m.in. poświęcona rolniczej „Solidarności” w województwie lubelskim⁹ oraz działalności NSZZ „Solidarność” na Zamojszczyźnie¹⁰. Wśród opracowań poświęconych konkretnym środowiskom związkowym warto wymienić m.in. monografię Zygmunta Łupiny omawiającą nauczycielską „Solidarność” w regionie¹¹, pracę Janiny Gawrysiakowej i Małgorzaty Józwik o „Solidarności” na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim¹² oraz pracę Zbigniewa Zaporowskiego i Mirosława Szumiły dotyczącą działalności „Solidarności” na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej¹³.

Choć już pobieżny przegląd wskazanych publikacji naukowych poświęconych Regionowi Środkowo-Wschodniemu NSZZ „Solidarność” pozwala uznać obecny stan badań za stosunkowo dobrze rozwinięty, to nadal istnieje przestrzeń dla dalszych, pogłębionych analiz. Przyszłe badania mogłyby się koncentrować na wybranych aspektach funkcjonowania regionu, takich jak działalność poszczególnych struktur zakładowych, środowisk branżowych czy też lokalnych inicjatyw związkowych. Należy jednak mieć świadomość pewnych ograniczeń badawczych, z których najistotniejsze to niedostatek zachowanej dokumentacji źródłowej oraz postępujący zanik pokolenia czołowych działaczy związkowych

⁵ Zob. Marcin Dąbrowski, *Lubelski Lipiec 1980* (Lublin: Norbertinum, 2006).

⁶ Zob. Dąbrowski, *NSZZ „Solidarność”*.

⁷ Zob. Marcin Dąbrowski, „NSZZ «Solidarność» Region Środkowo-Wschodni”, w *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 5, red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 493–579.

⁸ Zob. Małgorzata Choma-Jusińska, Marcin Dąbrowski, oprac., *NSZZ „Solidarność” na Lubelszczyźnie 1980–1981. Wybór źródeł* (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2011).

⁹ Zob. Eugeniusz Wilkowski, *Solidarność rolnicza na terenie województwa lubelskiego w latach 1980–1989* (Chełm: Arte, 2013).

¹⁰ Zob. Eugeniusz Wilkowski, *Solidarność na ziemi zamojskiej w latach 1980–1989* (Chełm: Arte, 2009).

¹¹ Zob. Zygmunt Łupina, *Solidarność Nauczycielska Regionu Środkowowschodniego 1980–1989* (Lublin: Wydawnictwo NSZZ Solidarność, 2009).

¹² Zob. Janina Gawrysiakowa, Małgorzata Józwik, *NSZZ „Solidarność” w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1980–2010* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015).

¹³ Zob. Zbigniew Zaporowski, Mirosław Szumiło, *NSZZ „Solidarność” Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1980–1981* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2011).

z lat 1980–1989. Czynniki te utrudniają prowadzenie badań opartych na relacjach świadków i uczestników wydarzeń. Istotną lukę w dotychczasowych badaniach stanowi również niemal całkowity brak opracowań naukowych dotyczących innych organizacji funkcjonujących w nurcie solidarnościowym, takich jak Niezależne Zrzeszenie Studentów, Konfederacja Polski Niepodległej, Solidarność Walcząca czy Liberalno-Demokratyczna Partia „Niepodległość”. Ich rola w tworzeniu opozycyjnego krajobrazu społeczno-politycznego lat 80. zasługuje na systematyczne opracowanie. Wciąż niezbadanym, a niezwykle istotnym polem pozostaje działalność ówczesnych władz i organów komunistycznych różnych szczebli, m.in. Komitetu Wojewódzkiego i Komitetu Miejskiego PZPR w Lublinie, wojewody lubelskiego, prezydenta miasta Lublina, a także – w ujęciu instytucji siłowych – Komendy Wojewódzkiej MO, a później Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych oraz ich lokalnych struktur. Pogłębiona wiedza na temat funkcjonowania tych instytucji mogłaby dostarczyć kluczowych odpowiedzi dotyczących mechanizmów i strategii stosowanych wobec NSZZ „Solidarność” oraz innych środowisk opozycyjnych. Włączenie do zasobu IPN cyfrowych kopii materiałów archiwalnych Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” nie tylko umożliwia dostęp do źródeł, które pozostawały dotychczas trudno dostępne, lecz także stwarza warunki do poszerzenia dotychczasowych badań nad funkcjonowaniem opozycji w realiach PRL.

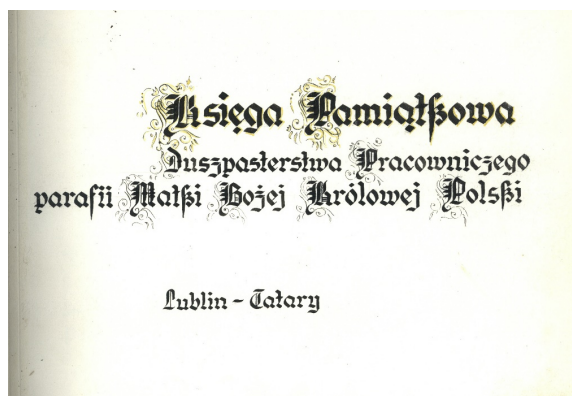
CHARAKTERYSTYKA KOPII MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH
POZYSKANYCH Z ARCHIWUM
REGIONU ŚRODKOWO-WSCHODNIEGO NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”
W LUBLINIE

Archiwum Zarządu Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” gromadzi zbiory dokumentujące działalność Solidarności w Regionie i w całym kraju od momentu jej powstania do chwili obecnej. Zasób jest nieuporządkowany, brakuje ewidencji, rejestrów czy spisów zdawczo-odbiorczych. Materiały są częściowo pogrupowane tematycznie w pudłach i segregatorach. Obok dokumentacji z zebrań Delegatów Regionu, Komisji Krajowej, oddziałów lubelskiej „Solidarności”, poszczególnych komisji zakładowych, sekcji oraz spotkań związkowych przechowywana jest także dokumentacja dotycząca Biegów Solidarności, rocznic: Lubelskiego Lipca, stanu wojennego oraz Zjazdów Delegatów.

W wyniku podjętej współpracy między Oddziałem Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie a Regionem Środkowo-Wschodnim NSZZ „Solidarność”

zasób archiwalny lubelskiego Oddziałowego Archiwum IPN został wzbogacony o cenne materiały źródłowe dotyczące działalności związkowej w latach 80. XX wieku. Archiwalia te zostały przekazane w formie darowizny, wyłącznie jako kopie cyfrowe, i zarejestrowane w systemie Cyfrowego Archiwum IPN w ramach Działu XII: Archiwa osobiste i kolekcje. Oficjalnym dokumentem potwierdzającym przejęcie materiałów jest protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 24 stycznia 2025 r., podpisany przez Mariana Króla, przewodniczącego Zarządu Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie, oraz dra Roberta Derewendę, dyrektora Oddziału IPN w Lublinie. Nabytki zostały wpisane pod numerem księgi IPN Lu 782. Nowo pozyskana kolekcja jest opisana i udostępniona w Inwentarzu archiwalnym IPN¹⁴ pod nazwą Kolekcja: Region Środkowo-Wschodni NSZZ „Solidarność” w Lublinie.

Przejęte materiały obejmują szerokie spektrum dokumentów z okresu funkcjonowania „Solidarności” w Regionie Środkowo-Wschodnim – zarówno z czasów PRL, jak i wczesnego okresu transformacji ustrojowej na początku lat 90. XX wieku. W skład kolekcji wchodzi m.in.: plakaty wyborcze, strajkowe i informacyjne, kroniki związkowe, księgi pamiątkowe, a także fotografie i negatywy fotograficzne. Materiały te mają szczególną wartość badawczą nie tylko jako świadectwo działalności struktur związkowych, lecz także jako źródło do analizy społeczno-politycznych przemian zachodzących w regionie lubelskim w kluczowych momentach historii najnowszej Polski.

Il. 1. Karta tytułowa księgi pamiątkowej Duszpasterstwa Pracowniczego parafii Matki Bożej Królowej Polski w Lublinie-Tatarach

Źródło: Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie, sygn. IPN Lu 782/1

¹⁴ Inwentarz archiwalny IPN, Instytut Pamięci Narodowej, <https://inwentarz.ipn.gov.pl/> [dostęp: 7.08.2025].

Il. 2. Karta z książki pamiątkowej Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie

Źródło: Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie, sygn. IPN Lu 782/3, t. 1

Archiwum Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie stanowi podstawowy zasób źródłowy dla badań nad funkcjonowaniem tej organizacji związkowej. Jednak – ze względu na szczególne znaczenie NSZZ „Solidarność” w procesie przemian społeczno-politycznych w Polsce lat 80. XX wieku – dokumentacja ta ma wyjątkowy walor nie tylko administracyjny, lecz także historyczny i społeczny. Zawarte w niej materiały są bowiem zapisem bieżącej działalności związku, ale również świadectwem działalności opozycyjnej i obywatelskiej, która w istotny sposób wpłynęła na kształt współczesnego państwa polskiego.

Il. 3. Plakat związany z działalnością NSZZ „Solidarność”

Źródło: Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie, sygn. IPN Lu 782/6

Proces selekcji tematycznej materiałów archiwalnych nie nastręczył istotnych trudności merytorycznych. Podstawowym kryterium przyjętym przy ocenie materiałów była ich wartość dokumentacyjna w świetle celów działalności IPN, określonych w preambule ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej. Zgodnie z nią jednym z głównych zadań IPN jest dokumentowanie czynów obywateli podejmowanych na rzecz niepodległości państwa polskiego, w obronie wolności oraz godności ludzkiej¹⁵. W pierwszej kolejności skupiono się zatem na archiwaliach odzwierciedlających aktywność protestacyjną i opozycyjną NSZZ „Solidarność”. Ocenie poddano dokumentację aktową, druki ulotne (tzw. bibułę), plakaty, ulotki oraz materiały wyborcze i agitacyjne związane z wyborami 4 czerwca 1989 r. Uwzględniono również materiały pochodzące z wcześniejszych lat, dokumentujące różne formy aktywności społecznej i politycznej podejmowanej przez członków i sympatyków związku. Szczególny nacisk położono na materiały ikonograficzne – przede wszystkim fotografie i negatywy fotograficzne. Materiał zdjęciowy, zgromadzony w archiwum w postaci klisz oznaczonych datami rocznymi, ma wysoką wartość poznawczą i emocjonalną. Umożliwia bowiem nie

¹⁵ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Dz.U. 1998, nr 155, poz. 1016, Preambuła.

tylko rekonstrukcję przebiegu wydarzeń, lecz również uchwycenie atmosfery epoki, nastrojów społecznych, symboliki protestów oraz twarzy ich uczestników.

Drugim istotnym kryterium selekcji była cezura czasowa, ograniczona do dekady 1980–1989. Wynikała ona zarówno z historycznego momentu powstania związku w sierpniu 1980 r., jak i z ram czasowych określonych ustawowo w działalności IPN, obejmującej badania nad historią Polski od 1917 do 1990 r. Za cezurę końcową przy selekcji materiałów archiwalnych przeznaczonych do włączenia do zasobu IPN przyjęto wybory czerwcowe z 1989 r., które symbolicznie zamykają etap działalności opozycji demokratycznej w PRL i otwierają nowy okres w historii politycznej kraju.

Dzięki przeprowadzonej selekcji możliwe stało się przekazanie do Oddziałowego Archiwum IPN cyfrowych kopii najcenniejszych materiałów archiwalnych, dokumentujących działalność „Solidarności” w Regionie Środkowo-Wschodnim w kluczowej dekadzie 1980-1989. Największą część przejętych materiałów stanowią negatywy fotografii. Zdigitalizowano i przejęto do zasobu około 90% negatywów fotografii i zdjęć, które spełniały określone wcześniej kryteria i mieściły się w przyjętej cezurze czasowej. Zbiory te nie tylko upamiętniają historię ruchu związkowego, lecz także utrwalają kontekst tych wydarzeń, stanowią trwałe świadectwo emocji, symboliki i społecznej siły tamtego okresu.

Il. 4. Plakat NSZZ „Solidarność” z okresu wyborów parlamentarnych z czerwca 1989 r.

Źródło: Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie, sygn. IPN Lu 782/4

Il. 5. Plakat NSZZ „Solidarność” z okresu wyborów parlamentarnych z czerwca 1989 r.

Źródło: Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie, sygn. IPN Lu 782/4

Znaczny stopień nieuporządkowania zasobu archiwotwórcy stanowił jedną z głównych trudności w procesie selekcji, opracowania oraz przygotowania materiałów do digitalizacji. Zgromadzone w archiwum Regionu materiały pozostawały nieuporządkowane – choć większość z nich była przez działaczy Związku zgrupowana tematycznie (w segregatorach, pudłach czy teczkach), nie mają one ewidencji, spisów zdawczo-odbiorczych, a często także opisów. W konsekwencji zaistniała konieczność utworzenia nowych jednostek archiwalnych, które następnie podzielono na tomy. Kryterium porządkującym, przyjętym podczas ich wyodrębniania, był rodzaj materiałów. Szczególnym wyzwaniem okazała się ogromna liczba fotografii, w przypadku których brak możliwości identyfikacji osób lub wydarzeń uniemożliwił ich pogrupowanie tematyczne. Priorytetem stała się zatem digitalizacja tych zasobów, natomiast ich szczegółowe opracowanie i opisanie pozostaje kolejnym zadaniem archiwistów. Układ jednostek jest następujący:

IPN Lu 782/1 Księga Pamiątkowa Duszpasterstwa Pracowniczego parafii Matki Bożej Królowej Polski. Lublin-Tatary.

IPN Lu 782/2 t.1 Kronika Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Lubelskich Zakładach Przemysłu Skórzanego.

IPN Lu 782/2 t.2 Fotografie z Kroniki Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Lubelskich Zakładach Przemysłu Skórzanego.

IPN Lu 782/3 t.1 Księga Pamiątkowa Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie.

IPN Lu 782/3 t.2 Fotografie z Księgi Pamiątkowej Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie.

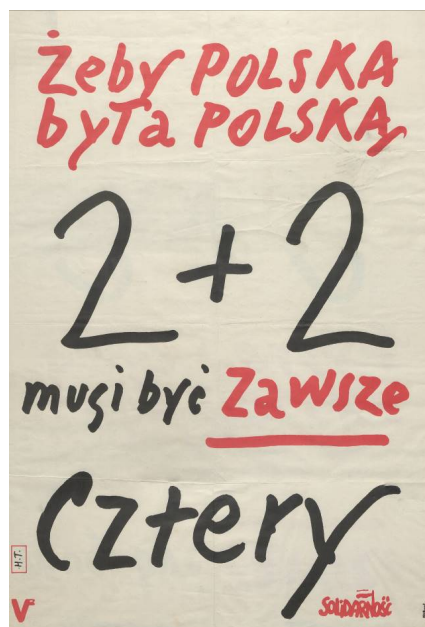
IPN Lu 782/4 Plakaty NSZZ „Solidarność” z okresu wyborów parlamentarnych z czerwca 1989 roku.

IPN Lu 782/5 Plakaty NSZZ „Solidarność” dotyczące m.in. stanu wojennego, Grudnia 1970, Maratonu Solidarności 1981.

IPN Lu 782/6 Plakaty i rysunki związane z działalnością NSZZ „Solidarność”.

IPN Lu 782/7 Plakaty i afisze związane z działalnością NSZZ „Solidarność”.

IPN Lu 782/8 t.1-501 Negatywy fotografii dotyczące działalności „NSZZ” Solidarność.

Il. 6. Plakat NSZZ „Solidarność” z okresu wyborów parlamentarnych z czerwca 1989 r.

Źródło: Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie, sygn. IPN Lu 782/4

CHARAKTERYSTYKA PRAC DIGITALIZACYJNYCH

Proces digitalizacji materiałów archiwalnych przejętych przez Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie od NSZZ „Solidarność” Regionu Środkowo-Wschodniego został przeprowadzony zgodnie z obowiązującymi wytycznymi Instytutu¹⁶. Instrukcja skanowania materiałów archiwalnych w Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu wyznacza ramy organizacyjne i techniczne procesu digitalizacji różnorodnych form dokumentacji archiwalnej, takich jak dokumentacja aktowa, pomoce ewidencyjne, mikrofilmy, kartoteki oraz nośniki audiowizualne – w tym filmy, nagrania foniczne oraz fotografie. Dokument ten precyzyjnie określa standardy tworzenia tzw. kopii wzorcowych, które stanowią podstawową formę cyfrową zabezpieczającą oryginały.

Zgodnie z zaleceniami IPN, przed przystąpieniem do właściwego procesu digitalizacji wszystkie materiały zostały poddane ocenie stanu zachowania. W przypadkach wymagających interwencji przeprowadzono wstępną konserwację, mającą na celu zabezpieczenie dokumentów i umożliwienie ich bezpiecznego odwzorowania cyfrowego. Równolegle dokonano wstępnego uporządkowania materiałów oraz pogrupowania na odpowiednie rodzaje materiałów archiwalnych. Zasadniczym elementem procesu był także odpowiedni wybór urządzeń digitalizacyjnych. W zależności od rodzaju materiału – aktowego, fotograficznego, graficznego bądź audiowizualnego – zastosowano wyspecjalizowane modele skanerów, co miało na celu zapewnienie jak najwyższej jakości obrazu cyfrowego oraz trwałości nośników. Digitalizacja materiałów przejętych w formie darowizny – zgodnie z protokołem zdawczo-odbiorczym z 24 stycznia 2025 r. – objęła wyłącznie wykonanie kopii cyfrowych, bez pozyskiwania oryginałów.

Proces digitalizacji przejętych materiałów archiwalnych Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie zrealizowano z użyciem trzech typów skanerów, dostosowanych do charakteru i formatu poszczególnych rodzajów dokumentów. Plakaty, księgi pamiątkowe, kroniki oraz część materiału fotograficznego zeskanowano na skanerze działowym Zeutschel OS 12000, który umożliwia odwzorowanie dokumentów o dużym formacie, sięgającym rozmiaru A2. Druga grupa materiałów – obejmująca część fotografii oraz wszystkie koperty zawierające negatywy – została poddana digitalizacji za pomocą skanera Fujitsu fi-7700. Z kolei wszystkie klisze fotograficzne negatywowe

¹⁶ Szczegółowe regulacje w tym zakresie określa Instrukcja skanowania materiałów archiwalnych w Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, wersja 3.9, stanowiąca załącznik do zarządzenia nr 22/23 Prezesa IPN z dnia 11 lipca 2023 r.

zdigitalizowano na skanerze dedykowanym do pracy z tego typu nośnikami – Epson Perfection V700 Photo.

Najobszerniejszą część darowizny stanowiły czarno-białe klisze fotograficzne negatywowe (głównie 35 mm), zorganizowane w postaci listków przechowywanych w ponumerowanych kopertach. Zeskanowano je w rozdzielczości 1200 dpi, zapisując pliki w bezstratnym formacie TIFF, zgodnie ze standardem kopii wzorcowych. W wyniku digitalizacji uzyskano 11 970 plików, zajmujących około 122 GB przestrzeni dyskowej. Zeskanowane plakaty (w formatach od A5 do A3) zarejestrowano w rozdzielczości 300 dpi, również w formacie TIFF, osiągając łączną liczbę 272 sztuk. Kroniki i książki pamiątkowe odwzorowano w tej samej rozdzielczości (300 dpi), natomiast zawarte w nich fotografie – ze względu na szczególną wartość ikonograficzną – poddano digitalizacji w wyższej rozdzielczości: 600 dpi oraz 1200 dpi.

Każda jednostka archiwalna ma szczegółowy opis w systemie Cyfrowego Archiwum IPN. Zgodnie z obowiązującą praktyką, każdą kopię użytkową poprzedza karta informacyjna, a wykonane kopie wzorcowe przed umieszczeniem w Repozytorium Cyfrowym zostały zweryfikowane pod kątem technicznym. Ocena jakości obejmowała kryteria: czytelności, rozdzielczości, naświetlenia, poprawności kadrowania oraz zgodności nazw plików z ustalonym schematem nazewnictwa.

Mimo rygorystycznego przygotowania procesu digitalizacji zidentyfikowano wiele problemów technicznych i merytorycznych. Część klisz była prześwietlona, porysowana lub zabrudzona klejem, co wpłynęło na jakość obrazu. Dodatkową trudność stanowiły braki w metadanych – w wielu przypadkach brakowało informacji o czasie i miejscu wykonania fotografii oraz identyfikacji osób widocznych na zdjęciach. Szczególnie istotnym problemem pozostaje również nieustalony status praw autorskich, wynikający z braku wiedzy o autorach znacznej części materiału ikonograficznego.

POKREWNE ARCHIWALIA

W ZASOBIE ODDZIAŁOWEGO ARCHIWUM IPN W LUBLINIE

W kontekście dokumentacji obrazującej działalność NSZZ „Solidarność” na Lubelszczyźnie w okresie PRL warto wskazać także inne istotne archiwalia, które wzbogacają wiedzę o opozycji demokratycznej w regionie i stanowią cenne uzupełnienie głównego korpusu materiałów archiwalnych.

1. Kolekcja Norberta Wojciechowskiego (sygn. IPN Lu 677)

Norbert Wojciechowski (1939–2019) był poligrafem, współzałożycielem wydawnictwa Norbertinum, a także aktywnym działaczem opozycji demokratycznej w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹⁷. Jego spuścizna archiwalna trafiła do zasobu Instytutu w 2020 r. jako darowizna przekazana przez syna zmarłego. Kolekcja obejmuje dokumentację aktową, druki ulotne i fotografie, w większości odnoszące się do działalności Wojciechowskiego w strukturach NSZZ „Solidarność” Regionu Środkowo-Wschodniego, szczególnie w kontekście strajków w WSK PZL Świdnik w 1981 r. oraz wydarzeń stanu wojennego. Wśród materiałów znajdują się apele, odezwy, uchwały, biuletyny, prasa podziemna, banknoty okolicznościowe emitowane przez związek, listy internowanych oraz korespondencja prywatna. Na uwagę zasługuje również zeszyt zawierający dowcipy z czasów PRL oraz rękopiśmienne i drukowane wiersze i piosenki powstałe po 13 grudnia 1981 r. Kolekcja ma nie tylko wysoką wartość dokumentacyjną, ale również kulturotwórczą, ilustruje bowiem reakcje społeczne i indywidualne na represje okresu stanu wojennego.

2. Dokumentacja po byłej Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” Zakładów Zmechanizowanego Sprzętu Domowego „Predom-EDA” w Poniatowej (sygn. IPN Lu 733)

Kolejnym unikalnym zespołem archiwalnym jest dokumentacja po byłej Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” funkcjonującej w Zakładach Zmechanizowanego Sprzętu Domowego „Predom-EDA” w Poniatowej. Przekazana w 2023 r. przez byłych członków komisji, dokumentacja liczy 33 jednostki archiwalne (0,5 mb) i zachowała się w stanie kompletnym, co jest rzadkością w skali kraju. Zawiera m.in. ewidencje członków komisji, deklaracje zbiorcze, protokoły z posiedzeń, komunikaty, uchwały, dokumentację finansową, a także materiały o charakterze propagandowym i artystycznym: ulotki, plakaty, wiersze i rysunki satyryczne. Zespół ten dostarcza cennych informacji nie tylko o funkcjonowaniu struktur zakładowych „Solidarności”, ale również o oddolnej kulturze oporu i formach ekspresji społeczno-politycznej pracowników.

Oba zespoły archiwalne, podobnie jak materiały z Regionu Środkowo-Wschodniego, dokumentują zróżnicowane oblicza aktywności związkowej, oporu społecznego i twórczości niezależnej w latach 1980–1989. Ich zachowanie i opracowanie archiwalne ma kluczowe znaczenie dla pełnego zrozumienia

¹⁷ Zob. Marcin Dąbrowski, „Norbert Wojciechowski”, w *Encyklopedia „Solidarności”*, t. 2, red. Grzegorz Waligóra (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2012), 486.

fenomenowi NSZZ „Solidarność” jako ruchu o charakterze nie tylko politycznym, lecz także kulturowym i obywatelskim.

UDOSTĘPNIANIE ZASOBU

Zbiory Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie są udostępniane w formie zdigitalizowanej za pośrednictwem Cyfrowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Korzystanie z tych materiałów reguluje ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej¹⁸. Zgodnie z art. 36 tej ustawy materiały archiwalne mogą być udostępniane wyłącznie w celach realizacji zadań ustawowych, prowadzenia badań naukowych oraz publikacji materiałów prasowych. Aby uzyskać dostęp do dokumentów, zainteresowany musi złożyć pisemny wniosek do dyrektora odpowiedniego oddziału IPN, właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę wnioskodawcy. Do wniosku o udostępnienie materiałów naukowych należy dołączyć rekomendację samodzielnego pracownika naukowego z dziedziny nauk humanistycznych, społecznych lub prawa. W przypadku wniosków dziennikarskich wymagane jest upoważnienie wydawcy lub redakcji pisma. Tak sformułowane zasady gwarantują zachowanie odpowiedniego nadzoru nad korzystaniem z zasobu archiwalnego, a jednocześnie umożliwiają szerokie wykorzystanie go w badaniach i działalności publicystycznej.

PODSUMOWANIE I PERSPEKTYWY BADAWCZE

Zdigitalizowanie i włączenie do zasobu Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie archiwaliów Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” stanowi istotne osiągnięcie w zakresie udostępniania dokumentacji jednego z najważniejszych ruchów społecznych w historii Polski XX wieku. Nowo pozyskana dokumentacja wyróżnia się różnorodnością materiałów – od plakatów i fotografii, po kroniki i księgi pamiątkowe – co pozwala na wieloaspektową analizę funkcjonowania „Solidarności” w regionie lubelskim. Zdigitalizowane materiały mogą stanowić ciekawy materiał ilustracyjny dla dotychczasowego stanu badań nad Regionem Środkowo-Wschodnim NSZZ „Solidarność”.

¹⁸ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Dz.U. z 2023 r., poz. 102.

Jednym z pierwszych opracowań, w którym wykorzystano zdigitalizowane materiały, jest album *Dekada „Solidarności”. Region Środkowo-Wschodni w latach 1980–1989* przygotowany we współpracy Oddziału IPN w Lublinie z Zarządem Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność” z okazji 45. rocznicy powstania związku¹⁹. Publikacja ilustruje działalność regionalnych struktur NSZZ „Solidarność” w pierwszym dziesięcioleciu ich istnienia, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń o charakterze strajkowym, demonstracyjnym i organizacyjnym. Do przygotowania albumu wykorzystano kopie cyfrowe materiałów, jakie włączono do zasobu IPN z archiwum Regionu Środkowo-Wschodniego NSZZ „Solidarność”. Szczególnie przydatne w wydawnictwie okazały się dokumenty ilustrujące aktywność organizacji w kluczowych momentach oporu wobec władz komunistycznych – w tym relacje ze strajków, materiały z demonstracji, zapisy ze spotkań związkowych oraz dokumentacja działań o charakterze informacyjnym i organizacyjnym.

Zebrane źródła ukazują nie tylko skalę i dynamikę działalności NSZZ „Solidarność” w Regionie Środkowo-Wschodnim, lecz także jej znaczenie jako jednej z głównych sił opozycyjnych w realiach PRL. Mogą stanowić interesujący materiał zarówno dla historyków zajmujących się działalnością związku, jak i dla historyków sztuki czy medioznawców.

BIBLIOGRAFIA

- Choma-Jusińska, Małgorzata, Marcin Dąbrowski, oprac. *NSZZ „Solidarność” na Lubelszczyźnie 1980–1981. Wybór źródeł*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2011.
- Dąbrowski, Marcin. *Dekada „Solidarności”. Region Środkowo-Wschodni w latach 1980–1989*. Lublin–Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, 2025.
- Dąbrowski, Marcin. *Lubelski Lipiec 1980*. Lublin: Norbertinum, 2006.
- Dąbrowski, Marcin. „Norbert Wojciechowski”. W *Encyklopedia „Solidarności”*, t. 2, red. Grzegorz Waligóra. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2012.
- Dąbrowski, Marcin. *NSZZ „Solidarność” Region Środkowo-Wschodni w latach 1980–1981*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2014.
- Dąbrowski, Marcin. „NSZZ «Solidarność» Region Środkowo-Wschodni”. W *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 5, red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.
- Gach, Piotr P., red. *Stąd ruszyła lawina. Region Środkowowschodni NSZZ „Solidarność” 1980–1989*. Lublin: Norbertinum, 2006.

¹⁹ Zob. Marcin Dąbrowski, *Dekada „Solidarności”. Region Środkowo-Wschodni w latach 1980–1989* (Lublin–Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, 2025).

- Gawrysiakowa, Janina, Małgorzata Jóźwik. *NSZZ „Solidarność” w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1980–2010*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.
- Kamiński, Łukasz, Grzegorz Waligóra, red. *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 2–5. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.
- Łupina, Zygmunt. *Solidarność Nauczycielska Regionu Środkowowschodniego 1980–1989*. Lublin: Wydawnictwo NSZZ Solidarność, 2009.
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Dz.U. 1998 nr 155, poz. 1016. Preambuła.
- Wilkowski, Eugeniusz. *Solidarność na ziemi zamojskiej w latach 1980–1989*. Chełm: Arte, 2009.
- Wilkowski, Eugeniusz. *Solidarność rolnicza na terenie województwa lubelskiego w latach 1980–1989*. Chełm: Arte, 2013.
- Zaporowski, Zbigniew, Mirosław Szumiło. *NSZZ „Solidarność” Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1980–1981*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2011.